

สำรวจ รวบรวม พรรณไม้น้ำเพื่อการปกป้องไม้ท้องถิ่น
Aquatic Plant Collection for Protection of Native Plant

ศิริพร ชิงสนธิพร รัชชนก จงรักไทย

กลุ่มวิจัยวัชพืช สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช

รายงานความก้าวหน้า

การสำรวจรวบรวมพรรณไม้น้ำ ได้ทั้งไม้น้ำที่วัชพืชทั่วไป ซึ่งมีทั้งพืชที่พืชท้องถิ่น และพืชต่างถิ่น และไม้น้ำที่พบในปริมาณและความถี่ต่ำมาก เช่น สันตะวาใบลอย (*Ottelia ovalifolia*) ผักพาย (*Butomopsis latifolia* (D. Don) Kunth) หรือพืชที่พบทั่วไป แต่มีความแตกต่างกัน เช่น สันตะวาใบพาย (*Ottelia alismoides*) แต่มีดอกสีม่วงอ่อน ขณะที่พบทั่วไปมีสีขาว เป็นต้น ไม้น้ำต่างถิ่นที่ระบาดลงแหล่งและทำให้พืชท้องถิ่นเดิมถูกรุกราน เช่น ฐูปฤาษี ทำให้โพลง (*Monochoria elata*) หายไป นอกจากนี้ยังมีไม้น้ำประดับบางชนิดเริ่มระบาดลงแม่น้ำแม่กลองด้วย

รหัสการทดลอง 03-11-54-02-00-03-03-54

คำนำ

พรรณไม้น้ำหรือพืชน้ำ (Aquatic plants) หมายถึงพืชที่อยู่ในน้ำโดยอาจจะจมอยู่ใต้น้ำทั้งหมด หรือ โผล่บางส่วนขึ้นมาอยู่เหนือน้ำ หรือเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามริมน้ำ ชายตลิ่ง นอกจากนี้ก็ยังมีรวมถึงพืชที่เจริญเติบโตอยู่ในบริเวณที่ลุ่มน้ำขังหรือที่ชื้นแฉะอีกด้วย Zungsontiporn (2003) รายงานว่าแวนแก้ว (*Hydrocotyle umbellata* L.) ซึ่งเป็นไม้น้ำ นำเข้าจากต่างประเทศ มีจำหน่ายทั่วไปตามร้านค้าพรรณไม้มีถิ่นกำเนิดในอเมริกาใต้ เป็นพืชล้มลุกอายุข้ามปี ประเทศไทยเป็นประเทศในเขตร้อนซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดพรรณไม้น้ำสวยงามที่นิยมหลายชนิดอีกทั้งภูมิประเทศของประเทศไทยมีความเหมาะสมสำหรับการแพร่ขยายพันธุ์ของพรรณไม้น้ำหลายชนิด พรรณไม้น้ำแบ่งออกตามลักษณะทางนิเวศน์ดังนี้

- พืชใต้น้ำ (submerge) เป็นพวกที่มีการเจริญเติบโตอยู่ใต้น้ำทั้งหมด อาจมีรากยึดเกาะกับดินใต้น้ำ หรือไม่ก็ได้ บางชนิดมีใบและต้นอยู่ใต้น้ำ มีเพียงส่วนดอกที่เมื่อบานที่ผิวน้ำ หรือพ้นผิวน้ำ เช่น สันตะวาใบพาย สันตะวาใบข้าว สาหร่ายหางกระรอก สาหร่ายข้าวเหนียว

- พืชโผล่เหนือน้ำ (emerged plants) เป็นพรรณไม้น้ำที่มีการเจริญเติบโตอยู่ใต้น้ำบางส่วน และเหนือน้ำบางส่วน โดยมีรากหรือทั้งรากและลำต้นเจริญอยู่ในดินใต้น้ำ ส่วนส่วนของใบและดอกขึ้นมาเจริญเหนือน้ำ เช่น บัวสาย บัวบา ผักตัดเต่า

- พืชลอยน้ำ (floating plants) เป็นพวกที่เจริญลอยอยู่ที่ระดับน้ำ มีรากห้อยลอยอยู่ในน้ำ ส่วนต้น ใบและดอก เจริญปริ่มน้ำ หรือเหนือน้ำ รากอาจหยั่งหรือยึดพื้นดินใต้น้ำก็ได้ มีหลายชนิดที่ลอยเป็นอิสระในน้ำ เช่น ผักตบชวา จอก ผักกระเฉด แหน จอกหูหนู เป็นต้น

- ไม้ชายน้ำ (marginal plants) เป็นไม้น้ำที่มักขึ้นตามชายน้ำ ริมน้ำ ชายคลอง หนองน้ำ มักมีรากและลำต้นเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน บางส่วนของต้น ใบ และดอกเจริญเหนือน้ำ เช่น ฐูปฤษี โพลง ขาเขียด ผักตบไทย เตยหอม เป็นต้น

- ไม้หลายชนิด สามารถเจริญได้ทั้งบนบกและในน้ำ เช่น ผักแว่น ฐูปฤษี ผักบุง โสมราบ-ยักษ์ ผักกระเฉด เป็นต้น

การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ สํารวจ และรวบรวมพรรณไม้น้ำท้องถิ่น และไม้น้ำต่างถิ่น เพื่อหาแนวทางป้องกันไม่ให้พืชต่างถิ่นเหล่านั้น เจริญ แพร่พันธุ์ แทนที่ไม้น้ำท้องถิ่น โดยการสำรวจ รวบรวม ตรวจสอบชนิดของไม้น้ำท้องถิ่น และหาทางนำมามาใช้ประโยชน์สำหรับไม้น้ำต่างถิ่น สํารวจ ตรวจสอบชนิด และหาทางป้องกันไม่ให้เป็นวัชพืชในแหล่งน้ำตามธรรมชาติ

วิธีดำเนินการ

อุปกรณ์

- การสำรวจได้แก่ แผนที่ สมุดบันทึก กรรไกร ถุงพลาสติก ปากกาเขียนพลาสติก หรือกระดาษป้ายชื่อ และกล้องถ่ายภาพ

- อุปกรณ์สำหรับปลูกพืชทดสอบและสารเคมี ได้แก่ กระจก ดิน ป้ายกั้นกับการทดลอง ปุ๋ย และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช

- การจัดทำตัวอย่างแห้ง ได้แก่ แผงอัดพรรณไม้สำหรับจัดทำตัวอย่างแห้ง กระดาษฟูก กระดาษซับ ฟองน้ำสำหรับรองตัวอย่าง กระดาษติดตัวอย่างพรรณไม้พร้อมปก พร้อมกระดาษป้ายชื่อ
- สารเคมีสำหรับกันเชื้อราและแมลง ได้แก่ เมทานอล (Methanol) คลอโรฟอร์ม และเมอคิวรี คลอไรด์ พร้อมเครื่องแก้วต่างๆ ที่จำเป็น
- การตรวจสอบชนิดพืช ได้แก่ แวนชยายขนาด 10 เท่า กล้อง กล้องจุลทรรศน์กำลังขยายต่ำ แบบใช้แสง เข็มเขี่ย ปากคีบ หนังสือคู่มือการจำแนกพรรณไม้ต่างๆ

วิธีการ

สำรวจการแพร่กระจายของไม้น้ำ ในแหล่งน้ำตามธรรมชาติในภูมิภาคต่างๆ บันทึกพิกัด และสภาพพื้นที่ หากไม่สามารถระบุชนิดได้ นำมาปลูกในเรือนทดลองของกลุ่มวิจัยวัชพืช เพื่อศึกษา รายละเอียดเพิ่มเติม ตรวจสอบชนิดโดยการเทียบกับตัวอย่างพืชแห้งของพิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพ และเอกสารด้านอนุกรมวิธานและคู่มือตรวจสอบชนิดพืชต่างๆ

ผลการทดลอง

วัชพืชน้ำที่สำรวจและรวบรวมได้ มีทั้งที่เป็นพืชที่พบทั่วไป เช่น บอนจิ้น หรือตาลปัตรฤาษี (*Limnocharis flava* (L.) Buchenau) จอก (*Pistia stratiotes* L.) ซึ่งมีรูปร่างแตกต่างกัน แบ่งเป็นสองกลุ่ม สันตะวาใบลอย (*Ottelia ovalifolia*) สันตะวาใบพาย (*Ottelia alismoides*) นอกจากนี้มีวัชพืชน้ำที่สำรวจพบ มีสถานะภาพแตกต่างกัน ได้แก่

- โพลง (*Monochloria elata* Ridl.) นอกจากการคุกคามของรูปฤาษีเข้าไปในแหล่งน้ำตื้นๆ แล้ว ยังมีการขยายพื้นที่ถนน และเมือง โดยการถมที่ ทำให้แหล่งที่ของโพลงถูกทำลาย ปัจจุบัน พบเพียงประชากรขนาดเล็ก และมักพบรูปฤาษีในพื้นที่นั้นด้วย

- ผักกะโหลม หรือหัวระพาน้ำ ผักรา (*Limnophila rugosa* (Roth) Merr.) เป็นผักพื้นเมือง มีกลิ่นหอมเหมือนโหระพา พบในนาข้าวและที่ชื้นแฉะ ที่มีร่มเงา พบน้อยลง เนื่องจากสภาพการมขที่ดินที่เปลี่ยนไป

- ผักแว่นใบมัน (*Marsilea scalaripes* D.M.Johnson) เป็นพืชที่มีถิ่นกำเนิดในมาเลเซีย ไทย ขึ้นตามแหล่งน้ำที่มีน้ำไหล แหล่งน้ำข้างทาง แต่พบเพียง 2 แห่ง ทั้งนี้เนื่องจากแหล่งน้ำถูกทำลาย และความแห้งแล้งหรือสภาพที่ไม่เหมาะสม จะเกิดใบที่ไม่สร้างสปอโรคาร์ป ที่มีลักษณะเหมือนผักแว่นหรือผักลิ้นปี ต้นที่มีใบไม่สร้างสปอโรคาร์ปเจริญเติบโตได้ดีกว่าใบที่สร้างสปอโรคาร์ป (ใบที่สร้างสปอโรคาร์ปที่มีลักษณะใบหนา ผิวใบด้านบนมัน-วาว หรือเขียววาว) และในที่สุดจะเจริญคลุมใบที่สร้างสปอโรคาร์ป ทำให้ไม่พบลักษณะใบมัน

- *Ricciocarpus natans* L. พืชน้ำที่ไม่มีท่อลำเลียง จัดอยู่ในวงศ์ Ricciaceae ชื่อสามัญภาษาอังกฤษคือ purple-fringed riccia พบในแหล่งน้ำในจังหวัดลำพูนเพียงแห่งเดียว

นอกจากนี้พบ ไม้ประดับที่เริ่มระบาดลงสู่แม่น้ำแม่กลองแล้ว คือ

- แว่นแก้ว (*Hydrocotyle umbrellata* L.) เป็นไม้ประดับที่ยังมีการจำหน่ายในตลาดพรรณไม้ พบระบาดในแหล่งน้ำข้างทางหลายแห่งในภาคกลาง และภาคใต้ สามารถแข่งขันกับผักบุ้งและหญ้าขจรได้

- **อเมซอนใบพาย** (*Sagittaria lancifolia* L.) ใต้น้ำอายุหลายปี รากยึดเกาะ สูงมากกว่า 1 เมตร พบขึ้นในแม่น้ำแม่กลอง พืชสามารถขยายพันธุ์โดยการแตกหน่อ

พืชน้ำอื่นๆ ที่ระบาดและมีแนวโน้มระบาดมากขึ้น ได้แก่

- **ผักกระเฉด** (*Neptunia* sp.) เป็นวัชพืชอายุข้ามปี เจริญเติบโตในน้ำเช่นเดียวกับผักกระเฉด แต่เมื่อขึ้นหนาแน่น ยอดจะยกสูงขึ้นเหนือน้ำ คล้ายไมยราบยักษ์ ทนแล้งได้ดี ติดเมล็ดได้มาก สามารถออกได้ทันทีเมื่อมีความชื้น แม้กระทั่งผักที่ติดอยู่บนต้น พบระบาดในหนองน้ำหลายแห่งในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เกษตรกรบางคนให้ข้อมูลว่าเป็นผักกระเฉดพันธุ์เกษตร ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้มีการนำไปปลูกในแหล่งน้ำต่างๆ จึงเป็นปัจจัยให้พืชนี้ระบาดทั่วไปในแหล่งน้ำ เจริญเติบโตได้ดีกว่าพืชน้ำอื่นๆ

- **จอกหูหนูยักษ์** (*Salvinia molesta* D. S. Mitchell) ระบาดแหล่งน้ำหลายแห่งในภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสงขลา สตูล และนราธิวาส และพบในนาข้าวในจังหวัดสงขลาด้วย ในภาคกลาง ได้แก่ แม่น้ำแม่กลองส่วนเหนือเขื่อนแม่กลอง ถูกระบายลงแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง และคลองชลประทาน จึงมีรายงานการพบระบาดในจังหวัดอื่นๆ ที่รับน้ำจากเขื่อนแม่กลอง ซึ่งในระยะแรกมีการเฝ้าระวังการแพร่ระบาด ให้ความรู้แก่หน่วยงานท้องถิ่น และกระตุ้นให้มีการเฝ้าระวังและกำจัด ปัจจุบันพบระบาดในลำสะเทต จังหวัดนครราชสีมา ในช่วงที่มีน้ำท่วมเป็นพื้นที่กว้าง ทำให้การแพร่กระจายออกไปกว้างขวาง เมื่อน้ำลดลง จึงพบจอกหูหนูยักษ์ในแหล่งน้ำหลายแห่งในอำเภอโนนสูง อำเภอคง และ อำเภอโนนแดง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งกรมวิชาการเกษตรได้หนังสือแจ้งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมาถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น และแนวทางในการควบคุม กำจัด และแจ้งด้วยว่ากรมวิชาการเกษตรยินดีให้ความร่วมมือต่อไป

- **ติปลี่น้ำ** (*Potamogeton malaianus* Miq.) ระบาดในแม่น้ำแม่กลอง และคลองส่งน้ำที่รับน้ำจากแม่น้ำแม่กลอง

- **ตบเต่าเล็ก** (*Nymphoides cristata* (Roxb.) Kuntze) พบระบาดในแม่น้ำแม่กลอง ส่วนเหนือเขื่อนแม่กลอง ลอยติดเป็นแพ และพบต้นอ่อนจำนวนมากบริเวณหาดทรายในแม่น้ำแม่กลอง

นอกจากนี้ยังพบวัชพืชน้ำบางชนิดที่เคยเป็นวัชพืชที่พบทั่วไป แต่ปัจจุบันพบเป็นวัชพืช หรือในสภาพธรรมชาติน้อยมาก สามารถนำมาเป็นไม้ประดับได้ เช่น ขาเขียด / เต่าเขียด / นางกวิ๊ก/ หูกวาง/ คางไก่ (*Sagittaria sagittifolia* L.) และ เต่าเขียด/ ผักคางไก่ (*Sagittaria guayanensis* Humb., Bonpl. & Kunth) หล้ากกองลอย (*Alisma plantago-aquatica* L.) เป็นต้น

สรุปผลการทดลองและคำแนะนำ

ใต้น้ำท้องถิ่นที่มีความสวยงาม หรือสามารถนำมาใช้ประโยชน์เป็นพืชผักได้ มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากการรุกรานของพืชต่างถิ่นที่รุกรานและการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่นั้นๆ เปลี่ยนไป และพืชน้ำ หรือพืชสะเทินน้ำ-สะเทินบก ได้แก่ ผักกระเฉด (*Neptunia* sp.) ตลอดจนไม้ประดับที่มาจากต่างประเทศ เริ่มระบาดลงสู่แหล่งน้ำ ควรมีการเผยแพร่ให้ประชาชนทราบ เพื่อลดการแพร่ระบาดใต้น้ำต่างถิ่นที่รุกราน

เอกสารอ้างอิง

สุชาติ ศรีเพ็ญ, คุณหญิง. 2542. พรรณไม้น้ำในประเทศไทย. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. 312 หน้า.

Siriporn Zungsontiporn. 2003. Global invasive plants in Thailand and its Status and a case study of *Hydrocotyle umbellate* L. In Proceeding of International Workshop on Development of Database (APASD) for Biological Invasion. 18-22 September 2003. Taichung Taiwan. p5-1 - 5-17.